Josep Domènech i Mira

LA IDENTITAT CULTURAL D'EUROPA I OCCIDENT

ESTUDIS TRANSVERSALS

Vision Libros

LA IDENTITAT CULTURAL D'EUROPA I OCCIDENT

JOSEP DOMÈNECH I MIRA

LA IDENTITAT CULTURAL D'EUROPA I OCCIDENT

Estudis transversals

Vision Libros

Reservados todos los derechos. Queda rigurosamente prohibida, sin la autorización escrita de los titulares del Copyright, bajo las sanciones establecidas de las leyes, la reproducción parcial o total de esta obra por cualquier medio o procedimiento incluidos la reprografía y el tratamiento informático.

© 2016 La identitat cultural D'Europa i Occident
© Josep Domènech I Mira
© 2016 Editorial: Vision Libros
C./ San Ildefonso nº 17 28012 Madrid. España
Web: www.visionlibros.com Tel: 0034 91 3117696

ISBN: 978-84-16284-58-0

Disponible en préstamo, en formato electrónico, en
www.bibliotecavisionnet.com

Disponible en papel y ebook
www.vnetlibrerias.com
www.terrabooks.com

Pedidos a:
pedidos@visionnet.es

Si quiere recibir información periódica sobre las novedades de nuestro grupo editor envíe un correo electrónico a:

subscripcion@visionnet.es

A Walli y Gerhard, excelentes amigos desde
mi primer viaje de estudios por Europa,
con afecto y consideración.

ÍNDICE

INTRODUCCIO 13

ASSAIG I -

LA CULTURA CLÀSSICA I LA IDENTITAT EUROPEA

CAPÍTOL I - LA IDENTITAT EUROPEA

La Idea d'Europa.....17
L'origen d'Europa.....22
Les metamorfosis d'una cultura 29

CAPITOL II - ARRELS CULTURALS D'EUROPA

Les arrels filològiques.....39
Models literaris 46
Herència artística.....54

CAPITOL III – HERÈNCIES BÀSIQUES

Permanència d'estructures.....65
Arrels jurídiques.....72

CAPÍTOL IV – ALTRES LLEGATS ANTICS

La filosofia.....83
El pensament científic 91
La tecnologia.....98
Altres herències clàssiques..... 104

ASSAIG II -

ARRELS CRISTIANES D'EUROPA

CAPÍTOL V - EUROPA I EL CRISTIANISME

Influència Semita..... 109
Els components hel·lènics del cristianisme 114

La metamorfosi cristiana 120
La cultura cristiana 124

CAPÍTOL VI – L'HERÈNCIA DEL CRISTIANISME

Ètica homèrica i ètica cristiana..... 131
L'herència moral..... 138
L'herència antropològica..... 145

CAPÍTOL VII – LA TRADICIÓ CRISTIANA D'EUROPA

La integració cultural dels europeus..... 157
Herències històriques i culturals 168
Modernitat i postmodernitat 177

ASSAIG III -

EL PLURALISME EUROPEU

CAPÍTOL VIII – BRANQUES CULTURALS EUROPEES

Unitat i pluralitat romàniques..... 195
La branca germànica..... 206
Els celtes i altres pobles 233

CAPÍTOL IX - INTEGRACIONS EUROPEES I PLURALISME

Evolució de la societat europea 239
La integració dels grans països 246
El procés d'homogeneïtzació..... 255
Els estas-nació europeus 264

CAPÍTOL X - LLENGÜES, IDENTITAT I PLURALISME

Homogeneïtzació lingüística i cultural..... 271
Les imposicions centrals..... 280
Reaccions autòctones..... 291
El multiculturalisme modern..... 306

ASSAIG IV –

ELS EUROPEUS I LA LLIBERTAT

CAPÍTOL XI – LES ARRELS DE LA LLIBERTAT

La Llibertat a l'època clàssica 313
El pensament platònic 319
Les llibertats medievals..... 326
L'antic règim i la llibertat..... 334

CAPÍTOL XII – EL LIBERALISME MODERN

De l'absolutisme al liberalisme..... 345
Les revolucions anglosaxones 357
La dualitat de la revolució francesa..... 365

CAPÍTOL XIII – ELS REPTES DE LA LLIBERTAT

La constitució espanyola 377
Metàfora de la simbiosi 384
El tema dels nacionalismes..... 388
Els reptes de la llibertat 405

ASSAIG V -

DINAMISME I CREATIVITAT

CAPÍTOL XIV – DINÀMICA DE LA CULTURA EUROPEA

L'ombra d'Homer..... 419
Ètica agònica..... 425
Dinamisme històric d'Europa..... 432
Reaccions culturals 439
L'expansió dels europeus..... 444
La revolució geogràfica 453

CAPÍTOL XV - LA CREATIVITAT DELS EUROPEUS

La creativitat europea 463
Dicotomies culturals 469
Grans revolucions culturals 457
Les arrels clàssiques 481
Policentrisme cultural 487
Creativitat tècnica i científica 491
Esclat científic 499

CAPÍTOL XVI – LA CREATIVITAT ECONÒMICA

Antecedents del liberalisme econòmic 507
Nuclis de creativitat empresarial 516
La resposta holandesa 520
Imperialisme econòmic 527
Motius econòmics 533
L'estat i la creativitat econòmica 538
Schopenhauer i Hörderlin 542

ASSAIG VI -

EUROPA I OCCIDENT DAVANT EL FUTUR

CAPÍTOL XVII - LA TRADICIÓ PESSIMISTA A OCCIDENT

Sobre una suposada decadència 555
Els límits de la ciència 567
Els reptes soci econòmics 579
Els reptes polítics 590

EPÍLEG - VISIO OPTIMISTA DEL FUTUR

Europa i Occident vers el futur 607

BIBLIOGRAFIA 625

INTRODUCCIO

En aquesta obra es fa una reflexió profunda sobre els components de la identitat dels europeus i els occidentals. Sobre el seus orígens, les característiques, l'evolució històrica i les possibilitats del futur. Què som els europeus? Què som els occidentals? D'on venim? Quines son les nostres arrels? Quins son els nostres trets diferencials? Quin pot ésser el nostre futur? Aquests i altres, son els interrogants que es tracten de respondre de la manera més objectiva i més precisa.

A partir d'uns antecedents indoeuropeus comuns, que encara es poden rastrejar ara en les llengües i en les manifestacions antropològiques, l'herència clàssica és un dels components més importants de la cultura europea, el qual, es manifesta en els camps artístic, jurídic, filològic, filosòfic, antropològic etc. però no és l'únic, l'herència del cristianisme que va seguir després i va culminar la integració cultural dels europeus, en l'època medieval, també és molt important. Com igualment ho és, la tradició de llibertat individual i col·lectiva, el pluralisme cultural, la creativitat innovadora i transformadora el racionalisme filosòfic, científic i tecnològic, i la mil·lenària tradició educativa humanista que des de l'època clàssica ha arribat fins al nostre temps.

L'autor d'aquest treball és des de la seva adolescència un europeista convençut que ha visitat reite-

radament, estudiant-los amb gran interès, la major part dels països europeus. Algunes de les reflexions que fa sobre Europa son ja molt antigues en el seu pensament, si bé la seva exposició és més recent. L'any 1992 ja va publicar un article titulat: *"La identitat europea i l'educació"* que en línies generals descrivia el marc intel·lectual que des de llavors ha anat desenvolupant en conferències o en assaigs, que ara integrats, es presenten en aquest llibre. Alguns dels temes que es recullen en aquestes pàgines han estat presentats en conferències realitzades en els mesos d'abril i novembre de 1997 en la Universitat de Lleida, en l'Associació Pedagògica *Terres de Ponent* i en una conferència a grups de professors l'any 2000, amb motiu del *Dia d'Europa,* en l'Escola Oficial d'Idiomes de Lleida. Altres treballs, han estat reescrits posteriorment o son molt recents. Finalment, el pròleg d'aquesta obra, ha estat escrit a París, la bella i emblemàtica ciutat europea, capital de França i ciutat europea per excel·lència, que ha sofert recentment, un greu i dolorós atac terrorista. La reacció enèrgica del poble francès, el sentiment comú i la solidaritat que ha despertat en els altres països europeus, és un símptoma i una senyal clara de la creixent integració de la nostra comunitat. França, situada al bell mig d'Europa i amb enorme influència des de l'època medieval, ha estat el bressol d'una elevada cultura històrica que ha influït molt al llarg dels segles, sobre tots els altres països del nostre continent. La seva llengua és la única que en els segles XVIII i XIX, fou un nexe comú de comunicació de les minories europees des de Sevilla fins a Sant Petesburg. Fou l'època en que Rivarol va fer el seu famós discurs so-

bre la universalització de la llegua francesa, premiat en l'Acadèmia de Berlín i fou l'època en que el gran poeta rus Alexander Pushkin, el iniciador de la prodigiosa onada d'escriptors del seu país, deia referint-se al francès: *La llengua d'Europa em resulta més familiar que la nostra.* Al darrere d'aquesta influència paneuropea de tipus lingüístic, existia també una important influència cultural, sense la qual no s'explicaria allò que ara és Europa. Es per això, que França, país nuclear i emblemàtic de la identitat europea, ha estat també el bressol on Robert Schuman i Jean Monet, van generar l'any 1950, el gran projecte d'unió, que ara, després de 65 anys, ha assolit ja un considerable desenvolupament i maduresa. Es doncs en aquesta ciutat de París, la ciutat de la bellesa, la creativitat i la il·lustració, el millor lloc on iniciar i concloure aquesta obra de pensament, dedicada a la identitat cultural dels europeus i els occidentals.

El llibre consta d'un total de XVII capítols, dividits en sis estudis. Cadascun dels quals, és com un eix transversal que penetra el tema des d'una perspectiva diferent. Tot plegat, es vol fer una contribució profunda i polièdrica a la comprensió d'aquesta important i singular comunitat cultural en la que vivim, la qual, s'està integrant econòmica i políticament, en el procés pacífic, més complex, més grandiós, més admirable, i més positiu de tots els que ha registrat la història universal.

SALOU i PARÍS, febrer de 2016

I

LA IDENTITAT EUROPEA

"No té res de particular que grecs i troians pateixin calamitats sense conte per una dona com aquesta, amb un rostre com el de les deesses immortals"

HOMER (Segle IX-VIII abans de Crist)

LA IDEA D'EUROPA

Es important que reflexionem una mica sobre la idea d'Europa, perquè aquest concepte no és gens fàcil d'entendre. Els europeus no formem encara. una comunitat econòmica i política plenament realitzada que ens englobi a tots. El tractat de Roma de 1957, on va començar el procés unificador, s'haurà d'ampliar i aprofundir molt en les properes dècades perquè aquesta unió sigui una realitat ben aconseguida. El Mercat Comú va començar en la dècada dels anys cinquanta amb sis països fundadors. Ara la Unió Europea és molt més amplia i es preveuen altres ampliacions. Però cal no oblidar que Europa està formada actualment per 47 estats i que per tant encara estem molt lluny de la integració total.

Els europeus no formem tampoc una comunitat ètnica, atès que malgrat la leucodermia i algunes arrels

indoeuropees comuns que es poden detectar en les seves llengües, la realitat demostra que **aquest territori està habitat per una enorme pluralitat de pobles, tots ells amb una personalitat diferencial molt acusada.** Ètnicament hi ha diferències considerables entre els homes nòrdics que viuen en les àrees septentrionals, els alpins que viuen en la zona central i en l'oest, els mediterranis situats en el sud, els dinàrics per l'àrea balcànica i els bàltic-orientals,disseminats per les amplies planúries de l'Europa oriental. Fins i tot, dintre d'aquestes àrees la complexitat és enorme. Les barreges de població, les emigracions, els desplaçaments, les conquestes històriques etc. han creat a Europa una pluralitat enorme de situacions humanes i antropològiques. Per formar-se una idea d'aquesta enorme pluralitat només cal estudiar-la a través del concepte de regió. Es a dir en les subdivisions històriques o administratives que existeixen dintre dels grans pobles o estats europeus. Tan sols en els quinze països que formaven la Unió Europea, abans de les darreres ampliacions, segons els estudis estadístics d'Euroestat, es registren més de cent regions. Si tenim en compte els altres 32 països europeus amb l'enorme aportació regional que faran algun dia. Si tenim en compte també que les anomenades regions no son tampoc comunitats humanes homogènies, sinó comunitats heterogènies, formades moltes vegades per una multiplicitat de comarques i grups humans diversos, ens podem formar una idea de la impressionant diversitat humana i cultural d'Europa.

Un dels punts on també es reflecteix l'enorme pluralitat europea és en el camp lingüístic. Si compa-

rem Europa amb altres grans comunitats mundials com poden ésser Nord Amèrica, Xina, Japó o Sud Amèrica, veurem que els europeus no tenen una gran llengua que sigui comú a tots. Europa, entre llengües oficials, cooficials i minoritàries està fragmentada en 49 llengües. Cap de les quals està generalitzada a tot el continent. La llengua més parlada a Europa és el rus que té uns 130 milions de parlants en la Rússia europea. Després ve l'alemany amb uns 100 milions de parlants, seguit del francès amb uns 63 milions i l'anglès amb una xifra prop del francès. Després estan l'italià amb 57 milions, l'ucraïnès amb 50, l'espanyol i el polonès uns 40- 45 milions, el romanès amb 27 milions, el neerlandès amb 23 milions, el servo-croata amb 15 milions i un llarg etcètera fins completar les 49 llengües europees. Fins i tot aquesta xifra queda molt curta perquè no considera les nombroses variants dialectals de l'alemany, l'italià i d'altres idiomes, algunes tan diferenciades entre elles que realment més que dialectes son autèntiques llengües. Els europeus estem molt lluny de formar una comunitat lingüística homogènia. Ben al contrari **la pluralitat de llengües és una de les seves característiques més notables.**

Tampoc l'espai geogràfic resulta uniforme. Hi ha grans diferències entre els països del Nord i els del Sud, entre els països de les planúries i els muntanyencs, entre els de la vora de la Mediterrània i els del Atlàntic. Europa està formada per una rica varietat de situacions geogràfiques. Només cal mirar el mapa del mon per comprovar el seu disseny original. En efecte: si comparem el contorn de les costes eu-

ropees amb els que dibuixen altres continents, aviat veurem, com a tret diferencial destacat, que les costes europees son les més retallades i laberíntiques del planeta. Si exceptuem les costes del nord del Canadà, que per la seva proximitat a l'Àrtic no son habitables i les costes i illes que des del Japó s'estenen bordejant el Pacífic fins Austràlia, si exceptuem aquestes dues àrees, no existeix al planeta cap altre territori amb unes articulacions de terra i mar tan originals, riques i complexes, com les dibuixades per la geografia europea. Cinc penínsules projecten la terra cap dintre del mar. Illes grans com les britàniques, mitjanes com les italianes i petites com les de l'Egeu, les del Bàltic i altres moltes, esquitxen totes les costes creant plataformes per la navegació i els contactes humans. Onze mars banyen les seves costes, alguns oberts, altres mig tancats i finalment alguns interiors. Els mars penetren la terra profundament. Tant, que malgrat l'extensió territorial d'Europa, rarament trobarem llocs que distin més de tres-cents cinquanta quilometres del mar. **Europa és el continent del mar. Es a dir un continent obert a fortes relacions internes i externes**. Cosa que ha influït en la història de molts dels seus pobles, des dels escandinaus fins als hel·lènics, passant pels britànics, els holandesos, els ibèrics o, fins i tot, els germànics de l'època de la Hansa.

Si a la complexa situació marítima i litoral afegim la no menys complexa i diversa creada pels nombrosos rius amb les seves valls i conques fluvials i les cadenes muntanyenques, algunes tan poderoses com els Alps i els Pirineus, o les grans planúries i replans, tot aquest conjunt geogràfic, situat en una zona de

clima temperat, amb la influència benigna del corrent del Golf, amb zones molt humides i amb abundants boscos i vegetació. Tot això plegat, diferencien a l'interior europeu, comarques, regions i països molt diversos i originals. La rica pluralitat dels pobles d'Europa, amb les seves trajectòries històriques tan peculiars, és nodreix també de la rica varietat de situacions geogràfiques on aquests pobles viuen.

Així doncs, si els europeus no formem encara una comunitat econòmica complerta, ni tampoc formem una comunitat política. Si no pertanyem a una comunitat ètnica ni lingüística. Si la geografia és molt diversa i plural. Aleshores, que som llavors els europeus? És que hi ha alguna cosa en comú que ens pertanyi a tots? Hi ha alguna cosa que apart de l'economia, la política, l'ètnia, la llengua o la geografia ens cohesioni i ens uneixi a tots? Formem tots els europeus una comunitat?

La resposta a aquestes preguntes és totalment afirmativa. Aquest enorme pluralisme de llocs geogràfics, ètnies, llengües, homes i trajectòries històriques, no està disgregat i sense connexió. Tot al contrari. Aquesta multitud de pobles, malgrat llurs diferències i peculiaritats, estan units i cohesionats per una gran tradició cultural comuna que s'ha creat en diverses fases de creixement al llarg de gairebé tres mil·lennis d'història.

La identitat europea rau justament en aquesta tradició cultural comuna. Europa serà algun dia una comunitat política i econòmica continental - aquest és el gran repte de la jove generació - però fins que aquest objectiu quedi assolit de

forma general, Europa resta encara bàsicament com una comunitat de cultura. Una comunitat amb unes arrels antiquíssimes i molt profundes. Europa és, per damunt de tot, una poderosa comunitat de cultura.

L'ORIGEN D'EUROPA

Una de les definicions més clàssiques del concepte de cultura en el camp de l'antropologia, és la que va donar Sir Edward Burnett Tylor quan al final de la dècada dels cinquanta la definia com un " *Tot complex que compren coneixement, creences, art, moral, dret, costums i qualsevol altres capacitats adquirides per l'home en tant que membre de la societat* " Quan un grup humà comparteix un sistema d'aquest tipus forma llavors una comunitat cultural. Han existit milers i milers de petites comunitats culturals en el planeta, son les estudiades pels antropòlegs. De vegades eren petites cultures, de poc més d'un centenar de individus, que vivien desconegudes en les selves amazòniques, en territoris d'Àfrica o en illes polinèsies. Eren cultures primitives d'estructura prou simple. Els antropòlegs com Margaret Mead, Straus, Harris i molts altres, han fet estudis profunds sobre aquests tipus de comunitats.

Altres vegades però han existit cultures molt grans i molt complexes que han deixat un gran rastre del seu pas per la vida., com és el cas de la cultura egípcia, la xinesa, la sumèrica, l'azteca o la maya. Son les cultures o civilitzacions que ara estudien majoritàriament

els historiadors. A diferència de les micro cultures que hem esmentat abans, aquestes altres poden tenir unes dimensions enormes, contant, fins i tot , amb molts milions de persones i vivint durant milers d'anys. Arnold J. Toynbee, en la seva famosa obra "Estudi de la Història" registrava l'existència de vint- i - una grans cultures o civilitzacions d'aquest tipus que havien existit en tot el període històric. De les quals, cinc encara continuaven vivint actualment. La cultura europea estaria ubicada dintre d'aquesta espècie tan desenvolupada i complexa de macro cultures històriques. Els europeus, pel damunt de les nostres diferències ètniques, lingüístiques, econòmiques, polítiques o geogràfiques, formem des de fa molts segles una comunitat de cultura perquè compartim uns sistemes simbòlics, cognitius i adaptatius similars. Perquè la convivència, les interaccions i les influències recíproques han creat unes àrees culturals comuns. Perquè compartim unes vivències històriques semblants i perquè estem tots cohesionats per una mateixa gran tradició cultural.

Les cultures, siguin grans o petites, s'assemblen als éssers vius, son com grans organismes, com grans plantes que naixen en un determinat medi geogràfic, responen a les incitacions que reben, creixen, de vegades es reprodueixen o s'integren en altres cultures i finalment moren. La història està plena de cadàvers de cultures petites i grans. que han deixat d'existir. Unes han mort amb certa rapidesa i altres, com la cultura xinesa o la cultura jueva, es mantenen molt vives després de quatre milers d'anys.

Aleshores, si els europeus formem una cultura, les primeres preguntes que ens podem formular son

aquestes: Quina edat té aquesta cultura? Quan va nàixer la cultura europea? Ha existit sempre Europa? Bé son preguntes prou interessants que ens poden aclarir bastants aspectes de la nostra identitat. La resposta a totes aquestes qüestions és la següent:

L'home europeu ,que va tenir la seva primera manifestació col·lectiva en l'epopeia que Homer descriu magistralment en la Ilíada, va néixer a la consciència històrica en els segles VI i V abans de Crist quan els antics grecs van sentir en les guerres mèdiques que la seva identitat era completament diferent de les antigues cultures orientals. L'home hel·lènic, amant de la seva llibertat política, orgullós de la seva ciutadania, pensador en continua interrogació davant els enigmes. Home de ciència que feia recerques en la natura i en el cosmos. Artista insuperable, creador d'unes obres de bellesa extraordinària. Escriptor imaginatiu. Legislador i esportista. L'home grec fou ja, davant totes les altres cultures del mon antic, la primera expressió genuïna de l'home europeu. Tot el que després ha estat Europa, ja estava dissenyat en la Grècia clàssica, que fou el seu embrió. Si comparem metafòricament una cultura a una gran planta que creix en un determinat medi geogràfic, hem de considerar la Grècia antiga com la llavor de la que va nàixer aquesta enorme planta que és Europa. Els primers brots, les primeres branques i les primeres petites fulles d'aquest enorme vegetal varen aparèixer a la vora del mar Egeu, entre la península hel·lènica i la constel·lació d'illes que esquitxen aquest mar.

En relació a l'origen d'Europa ens podem plantejar aquestes dues qüestions: Perquè Europa va néixer al

voltant del mar Egeu i no en un altre lloc ben diferent? Perquè va néixer en la frontera d'Àsia? Be, les respostes a aquestes preguntes, en la meva opinió, son clares. Europa va néixer en aquell medi per que allí, a escala molt petita, existien les mateixes condicions de pluralisme, originalitat cultural i llibertat política, que han estat les característiques més preuades i persistents de la personalitat europea a través del temps. Allí existia aquella "varietat de situacions" que pensadors posteriors com Humbold, Stuart Mill, Ortega y Gasset i altres, consideren necessàries per tal que la condició humana es consolidi i s'enriqueixi. La Grècia clàssica no formava un estat unitari governat amb poder despòtic per un gran rei, tal com succeïa llavors en l'imperi persa o en l'antic Egipte. La Grècia clàssica era una constel·lació de petits estats lliures, més de cent, que esquitxaven les illes i les ribes del mar Egeu. Grècia era una comunitat de pobles lliures units per una tradició cultural comuna. Grècia era llavors el mateix que ara és Europa.

Fa dos mil·lennis i mig Grècia tenia ja el mateix disseny que té ara Europa. Fou llavors la proximitat d'Àsia, i els greus perills que es van generar, els que van permetre als antics grecs prendre consciència clara del seu fet diferencial. La identitat europea es va perfilar en el xoc brutal amb la realitat aclaparadora d'Àsia. La situació fronterera de l'antiga Grècia fou, per una banda un factor molt positiu que va permetre catalitzar moltes experiències i avenços que els pobles asiàtics havien fet en els darrers mil·lennis. Però per altra banda, fou un factor contrastant i reactiu de conseqüències insospitades. A diferència dels

grecs que eren homes lliures, orgullosos de les seves ciutadanies, homes que convivien en un medi molt plural i culturalment molt ric, els perses eren súbdits d'un gran rei que els tenia totalment dominats amb el poder enorme i aclaparador del seu estat oriental. Les guerres mèdiques signifiquen la confrontació de dos estils de vida, de dos concepcions culturals totalment diferents. la basada en la llibertat, la ciutadania i la responsabilitat individual i la basada en la servitud a la força energumènica d'un estat i d'un imperi despòtic. D'aquesta brutal confrontació i ,malgrat la desproporció de forces, varen sortir victoriosos els antics grecs. Amb la qual cosa fou possible la posterior evolució històrica dels europeus.

Tot i que la geografia no les separa, doncs Europa és geogràficament la prolongació d'Àsia, resulta curiós constatar que la primera vegada que un autor va escriure la paraula Europa ho va fer gairebé al costat de la paraula Àsia. Fou el poeta grec Hesíode, un poeta que va viure set segles abans de Crist, molt prop de època d'Homer, qui va esmentar aquestes paraules en la seva Teogonia, referides a dues oceànides o nimfes del mar. El seu significat però era encara purament mitològic i no tenia molt a veure amb la realitat cultural, si be l'existència de les dues paraules juntes ja indica la percepció de dues situacions diferents.

Dos segles després d'Hesiode, el gran metge de la illa de Cos, Hipòcrates, el pare de la medicina científica, tornarà a utilitzar aquestes dues paraules contrastant-les ja amb una precisió sorprenent. Hipòcrates no és un poeta, sinó un metge, i no un metge

qualsevol , sinó el creador de la medicina científica. Les seves obres: el "Corpus Hippocraticum", son el primer intent que es fa al mon per estructurar científicament els coneixements mèdics. Era doncs un home. que lluny dels mites i de les màgies, estava acostumat a observar les coses, tal com eren, de forma racional. En la seva obra "Sobre els aires, aigües i llocs" diu aquestes paraules aclaridores:

"Afirmo que Àsia és molt diferent d'Europa en la naturalesa de tots els productes de la terra i, també, en la dels seus homes"(Hipócrates-Planeta-Agostini - Madrid 1990-pag 160)

Hipòcrates explicava les diferències entre els pobles per raons de tipus geogràfic. En aquesta obra tracta bastant d'aquest tema. Però quan parla d'Europa afegeix també altres raons de tipus cultural de considerable importància per entendre les diferències dels europeus respecte als asiàtics. Aquestes son les paraules del metge de Cos:

"Per això, son més combatius els habitants d'Europa, i, també a causa de les seves institucions, perquè no estan governats per un tirà, com els asiàtics. Veritablement, on els homes estan sota un tirà, allí son, per força, summament covards. Ho he dit ja abans. En efecte, les seves ànimes estan esclavitzades i no volen de bon grat, córrer perills a l'atzar en defensa d'un poder aliè; en canvi els homes independents trien els perills en el seu propi interès i no en el dels altres, estan dispostos voluntàriament i van cap al perill, doncs recullen en persona el premi de la seva victòria. D'aquesta manera, les institucions contribueixen, i no les que menys, al valor" (Ibídem 179)

Enfront de l'home asiàtic sotmès al poder brutal d'un rei despòtic, **l'home europeu, era un home lliure, orgullós de la seva llibertat i de la seva ciutadania. Un home responsable dels seus actes que prenia les seves decisions sense coaccions externes. La idea de la llibertat, principi essencial de la identitat europea, ja estava ben present en aquella època**, i el metge de Cos la detecta perfectament.

Per entendre el pensament d'Hipòcrates no hem d'oblidar que 31 anys abans del seu naixement, es a dir l'any 491 abans de Crist, va tenir lloc la batalla de Marató, que va significar una important victòria grega enfront d'un formidable exèrcit persa que havia envaït el país. Era la primera guerra mèdica. Onze anys després, l'any 480, en la segona guerra mèdica, es van produir la batalla de Les Termopiles i les increïbles victòries gregues a Salamina, Platea i Micala, contra un exèrcit persa d'unes dimensions descomunals. Finalment l'any 449, es a dir, quan Hipòcrates tenia onze anys d'edat, va succeir la tercera guerra mèdica que va culminar amb la pau de Cimón. Els perses, malgrat la seva superioritat numèrica i la seva força, mai van poder dominar Grècia. En canvi, més tard, els grecs d'Alexandre el Magne, si dominarien i destruirien l'imperi persa. Aquesta brutal confrontació de les dues cultures, l'asiàtica i l'europea, que va produir-se entre finals del segle VI i la primera meitat del segle V, abans de Crist, assenyala el moment culminant en que neix a la consciència històrica la identitat europea com a fet diferencial. Un gran metge va estar present en aquell succés singular, observant

i assistint aquell part cultural : Hipòcrates de Cos, el creador de la medicina científica i el pare de l'ètica mèdica. El seu testimoni, precís i objectiu, és l'acta de naixement de la consciència històrica d'Europa.

LES METAMORFOSIS D'UNA CULTURA

Abans, per aclarir més i fer més entenedor el meu pensament, us he introduït un parell de metàfores, una, fins i tot, de tipus vegetal. Ara, si m'ho permeteu, per continuar explicant el procés de creixement i maduració de la cultura europea, introduiré una metàfora de tipus animal. Ara us parlaré dels cucs de seda. Qui de vosaltres no recorda la fascinació que sentíem quan érem petits amb els cucs de seda? Al començament eren uns petits punts clars en el paper de la nostra capsa. Uns ouets diminuts, insignificants, gairebé no res. Passat l'hivern agafaven una coloració més fosca. Després es transformaven en larves minúscules. Ínfimes cometes vibràtils, entre les fulles de morera. En pocs dies el gruix i els tons de color canviaven i les larves es transformaven en cucs petits que poc a poc augmentaven de volum i llargària. Al cap d'unes setmanes es convertien en erugues grosses de cossos allargats de color clar, estriats per ratlles de color negre. Devoraven amb gran voracitat les parts verdes de les fulles de morera. Finalment, l'eruga adulta començava a teixir el seu formós capoll de color daurat, un embolcall de fils de seda on viuria entelada un fort període de canvi. D'allí sortiria després transformada, de forma insòlita i sor-

prenent, en una bella papallona. Un increïble cicle de metamorfosis vitals s'havia produït sota la nostra sorpresa mirada infantil. Si no ho haguéssim vist, no hauríem cregut mai, que l'ouet, la larva, el cuc petit, l'eruga gran i la papallona, eren de fet el mateix ésser en diferents estadis de vida i transformació.

Aquests canvis que hem pogut observar en el cuc de seda, encara que no de forma tan espectacular i radical, de fet els podem observar també en tots els éssers vius. La llavor que esdevé un gran arbre. L'animalet, acabat de néixer o el petit cadell, que es converteix en un poderós animal. El nadó feble i desvalgut convertit després en un home vital i fort etc. Son simples exemples dels estadis de transformació pels que passen els éssers vius en els seus processos de creixement i maduració. Observats aquests éssers en cadascun dels seus estadis vitals, sembla com si es tractés sempre de coses diferents, com si l'eruga i la papallona no tinguessin res a veure. Com si el pinyó que es va plantar i el gran pi que podem veure ara no tinguessin cap relació. No és així però. Per molt fortes que siguin les metamorfosis o les fases de transformació, els éssers vius mantenen una línia de continuïtat i uns trets d' identitat a través de tota la seva vida.

Això mateix passa també amb les cultures, una altra mena d'organismes, les quals, com els cucs de seda o altres éssers vius, passen per estadis molt diferenciats a través de la seva història, però mantenint sempre uns trets molt peculiars i una identitat recolzada en una tradició comú. Així, per exemple, la Xina

moderna, resulta als estudiosos molt diferent de la que va conèixer Confuci o la que van governar alguns emperadors de velles dinasties, de la mateixa manera que el poble jueu actual, és molt diferent del poble que va emigrar amb Abraham, fa prop de quatre mil anys, del que va conduir Moisès pel desert o del que es va dispersar per molts països. Malgrat totes les diferències, que puguem detectar, els xinesos actuals, com els jueus actuals, serven una línia d'identitat i continuïtat amb els xinesos i els jueus primitius. La Xina i el poble jueu, son dos exemples de dues cultures que sobreviuen des de fa quatre mil·lennis. En canvi la vella cultura egípcia, de les piràmides i els faraons, més antiga que les que hem esmentat ara, va morir gradualment per les assimilacions parcials de la cultura hel·lènica primer i per l'assimilació gairebé total que va fer després la cultura islàmica. L'antic Egipte ha mort. L'Egipte modern és una cultura ben diferent que va néixer al segle VII.

Sobre una base prèvia majoritàriament indoeuropea, que es pot rastrejar encara en la genètica de les poblacions i en les arrels filològiques de moltes de les seves llengües, la cultura europea, va néixer a l'època dels grecs antics i serva la seva identitat i la seva continuïtat des de llavors. L'expansió prèvia de les poblacions indoeuropees des de l'estepa Póntica, va fornir uns fonaments comuns que després afavoririen el desenvolupament de la cultura europea. Recentment s'han fet aportacions científiques interessants sobre l'origen i la dinàmica de les poblacions indoeuropees. Entre aquests aportacions, destaques dos extensos estudis del ADN

de restes humanes publicats en la revista Nature en aquest any 2015. Un estudi titulat: *Population genomics of Bronze Age Eurasia,* ha estat dirigit per Morten E, Allentoft de la Universitat de Copenhague i l'altre titulat: *Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe,* dirigit per Wolfgang Haak de la Universitat australiana de Adelaida. Analitzant la genètica de les restes trobades, s'arriba a la conclusió de que existia afinitat entre les restes de l'anomenada *cultura cordada* del centre de Europa i la cultura *yamnaya* propia de l'estepa Póntica. També es detecten influències d'es de l'Europa central cap a cultures de l'interior d'Asia.

A partir d'aquest fons comú indoeuropeu, la Grècia antiga fou el seu embrió cultural i el primer estadi de la maduració europea. Més tard l'hel·lenisme es fondria i es potenciaria amb l'empenta, militar, constructora i legisladora de Roma, estenent-se per bona part de l'actual territori europeu. Amb el seu impressionant imperi, Roma significaria la segona fase en l'expansió i consolidació de la identitat europea. La força de Roma va donar a la cultura clàssica una enorme capacitat d'incorporació de nous pobles i de penetració en grans territoris. L'expansió romana comprendria tots els països propers de la Mediterrània i arribaria, fins i tot, a la Britania i al cor de la Germania. El llatí fou, amb el grec, la llengua unificadora de la cultura.

La romanització va significar un procés molt profund i molt important d'assimilació a la cultura clàssica de nombrosos pobles indígenes que vivien més o

menys desconnectats per la geografia europea. Roma els va unificar i els va incorporar a un sistema cultural comú. Els romans varen ésser hereus dels grecs i continuadors de la seva tasca cultural, però varen introduir, com a cosa pròpia, uns components més pragmàtics, més actius i més enèrgics que van permetre a la cultura clàssica un gran creixement i expansió territorial. De la fase hel·lènica a la fase romana existeix una clara continuïtat en tots els aspectes. La mateixa mitologia, la mateixa literatura, el mateix pensament, el mateix art, els mateixos valors i les mateixes tècniques.

La tercera fase de la creació d'Europa està representada per la difusió del cristianisme. Els evangelis, difosos primer en llengua grega i després en llatí, arribarien fins als llocs més allunyats d'Europa, fins als punts on les legions romanes no van arribar mai. Per primera vegada en la història tot el territori europeu des de l'Atlàntic fins als Urals, des de la Mediterrània fins a Escandinàvia, quedaria unificat espiritualment amb una mateixa fe religiosa. Una fe que comportava també una considerable herència de cultura grec-llatina. Doncs si bé és cert que la nova religió va refusar bastants aspectes de la cultura clàssica i va introduir elements nous de procedència hebrea, també és cert que gradualment va recuperar i va integrar molts components de l'època anterior que no estaven en oposició als seus principis. Per altra banda no s'ha d'oblidar que en la cultura clàssica existien línies de pensament molt antigues que anaven preparant des de feia mol de temps el terreny per la gran metamorfosi del cristia-

nisme. L'ensenyament i els moviments ètics de Pitàgores, Sòcrates, Plató, Aristòtil, Zenon, Epictet, Plotí i Marc Aureli, entre molts altres, ja havien preparat la societat antiga per acceptar una religió de tipus sobrenatural com la cristiana. Una religió oberta i humanitària, que superés les limitacions de la mitologia antiga introduint noves dimensions espirituals i nous valors humans.

Quan estudiem la continuïtat entre l'època clàssica i l'època medieval no hem d'oblidar que molts elements culturals refusats o oblidats inicialment, es varen retrobar més tard en fases successives. De fet els europeus no van viure sols un renaixement en el segle XV, en el que recuperaven molta memòria cultural de l'antiguitat, varen viure altres renaixements parcials a l'època de Carlemany i posteriorment als segles XII i XIII, quan les traduccions que arribaven des de Toledo, des d'altres llocs d'Espanya, de Sicília i per altres vies, varen permetre eliminar certes amnèsies culturals creades en l'edat mitjana. No fa gaires dies he donat una conferència sobre Ramon Llull en el Centre de Recursos Pedagògics. Allí, per exemple, vaig dir que el pensament filosòfic de Ramon Llull està inserit en el corrent del pensament neoplatònic. Es a dir, forma part d'una línia filosòfica, que passant, entre molts altres, per San Agustí i Plorí, arriba fins a l'obra de Plató, un filòsof gairebé contemporani del metge Hipòcrates del que hem parlat abans. El més curiós del cas és que el pensador mallorquí va servar fortes discussions en el seu temps amb els averroistes, els quals eren seguidors d'Aristotil, un altre filòsof de l'antiguitat que es va redescobrir en aquell segle me-

dieval i del qual Sant Tomàs d'Aquino seria el millor adaptador al pensament cristià.

El cristianisme no tan sols va mantenir la continuïtat amb l'herència clàssica, salvant-la de la destrucció i transmetent-la a la posteritat, sinó que va potenciar l'expansió d'aquesta herència fent-la arribar fins i tot als punts més allunyats del territori europeu. Al darrere dels evangelis també anaven la gramàtica llatina i la gramàtica grega, anaven concepcions artístiques, elements jurídics, formes organitzatives, etc. es a dir tot un sistema cultural que unificava Europa a partir d'una mateixa tradició.

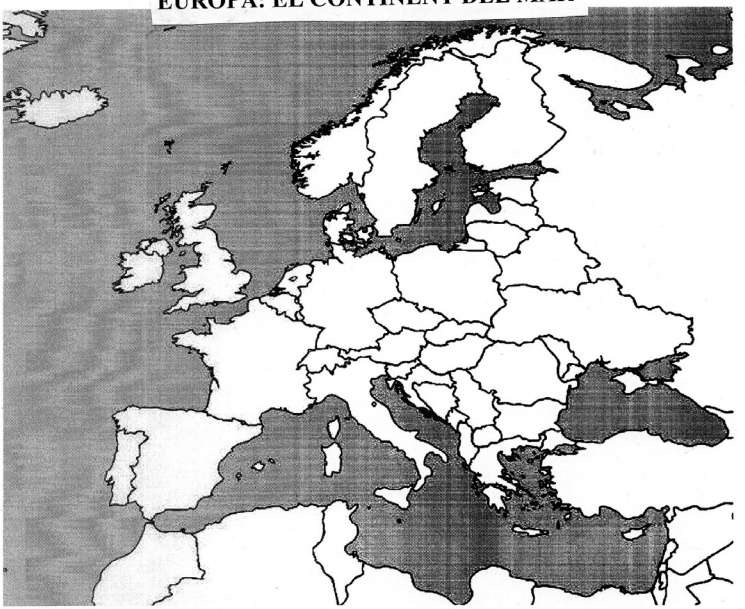
L'Europa dels monestirs, les ordres religioses, les catedrals, les esglésies, les peregrinacions a Santiago de Compostel·la, el Papat, els concilis, l'art romànic i gòtic, i totes les creacions religioses i culturals, és un nucli importantíssim de la identitat col·lectiva. Tant és així que a l'Edat Mitjana la paraula "Cristiandat" era gairebé sinònima de la paraula" Europa." . No entendríem en la nostra literatura catalana medieval les peripècies de Tirant lo Blanc en la defensa de l'imperi grec o les dèries i els afanys de Ramon Llull, sinó és per la identificació que existia llavors entre els conceptes d'Europa i de Cristiandat.

Durant l'Edat Mitjana es va produir una mena de síntesi a tota l'Europa Occidental, entre les influències culturals llatines del Sud que a través del cristianisme van estendre's cap a l'Oest i cap al Nord i les influències germàniques que des del Nord i l'Oest van descendir també cap al Sud. Al component clàssic de la identitat europea es va incorporar ara el

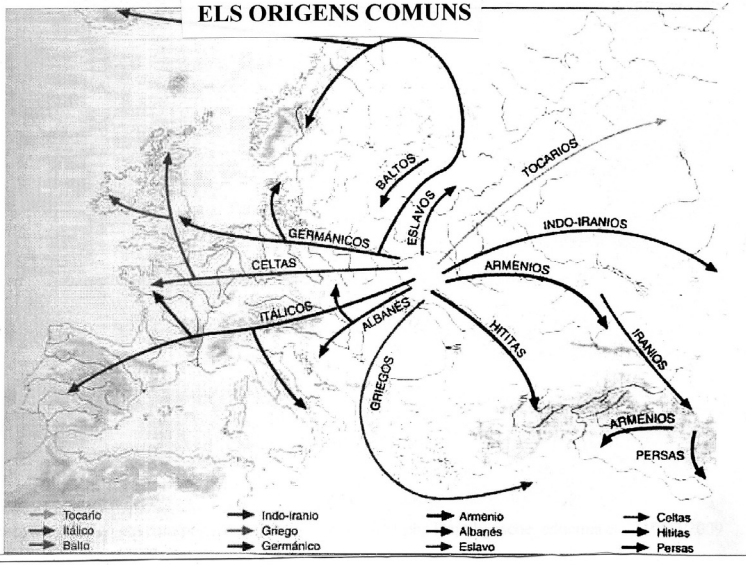
nou component germànic que en molts aspectes rejovenia i potenciava l'anterior. L'expressió d'aquesta síntesi romana - germànica fou l'imperi fundat per Carlemany l'any 800 a Roma, seguit més tard per la tradició del Sacre Imperi Romá Germànic.

En aquest període medieval també es va produir un trasllat parcial del centre de gravetat europeu des del Mediterrani cap a l'Oest. Des de llavors Grècia i Roma compartiran el seu poder i el seu prestigi amb el territori comprès entre el Rin i el Loira. D'aquest territori, autèntic nucli de la cultura medieval, van sortir les principals innovacions culturals. Paral·lelament, en aquells segles es va produir des de Bizanci l'expansió del cristianisme cap a les terres de Rússia i l'Europa de l'Est, configurant una porció europea considerablement diferenciada de l'Occidental. El cristianisme i la tradició de l'antiguitat unificaven però aquestes tres grans ares europees: la romana, la germànica i l'eslava. Les dues primeres quedaven prou integrades amb el Sacre Imperi Romà Germànic i la influència medieval del papat. Mentre l'Europa Oriental va gaudir del prestigi i la influència de Constantinoble. Les llengües llatina i grega, com a llengües litúrgiques, de cultura i d'administració, continuaven tenint gran prestigi i actuaven com a importants elements de cohesió i comunicació per tot l'espai europeu.. A través d'elles i d'altres manifestacions de la cultura, l'herència clàssica mantenia les seves arrels i la seva vigència a tota Europa.

EUROPA: EL CONTINENT DEL MAR

ELS ORIGENS COMUNS

II
ARRELS CULTURALS D'EUROPA

"La essència de la cultura és que es comunica i s'adquireix, i fins i tot, quan una generació l'hereta d'una altra, és una herència social i no biològica, una tradició d'estudi, de saber, un capital acumulat de coneixements i una comunitat de "costums".

Christopher Dawson

LES ARRELS FILOLÒGIQUES

No fa gaire temps vaig visitar la ciutat alemanya de Lübeck. Es una ciutat nòrdica connectada amb el mar Bàltic, molt a prop de Dinamarca. Aquesta ciutat fou famosa durant molts segles perquè fou la capital de la Hansa, una confederació econòmica i marítima de ciutats comercials que va tenir molta importància a Europa, especialment durant l'Edat Mitjana. Lübeck, situada en una mena d'illa que forma el riu Traver, té una estampa urbana típicament nòrdica, set enormes campanars gòtics de color verd, elevant-se de temples construïts amb totxos rogencs li donen un aspecte molt insòlit, una mica màgic i

fantasmagòric. La seva arquitectura està bastant allunyada dels patrons clàssics. Potser per això em va cridar molt l'atenció una inscripció en llengua llatina que vaig llegir en una històrica i bella portalada de les antigues muralles medievals: la "Holstentor". Damunt de la portalada, i amb lletres daurades, hi ha un rètol que diu : "Concòrdia domi foris pax" No estava escrit en alemany, sinó en llatí, una llengua que a l'època medieval unificava la cultura europea.

Poc després de llegir aquesta inscripció en la portalada de les muralles vaig visitar la casa pairal del gran escriptor Tomas Mann, el gran novel·lista, premi Nobel de literatura, que es va oposar als nazis i que es va exiliar d'Alemanya en l'època de Hitler. La seva casa pairal anomenada "Buddenbrookhaus" està situada en un carrer costerut, el "Mengstrasse" que passa fregant el conjunt arquitectònic d'una església i l'ajuntament. En la façana de la casa de la família Mann es podia llegir aquesta inscripció llatina "Anno Dominus providevit 1758" Aquestes paraules feien referència a la construcció de la casa, però resulta curiós que, quatre segles després de la portalada medieval, es tornés a emprar la llengua llatina en una inscripció. Això no passava en un país mediterrani i catòlic, sinó en un país nòrdic i de religió protestant. Es un símptoma de la gran unitat cultural que es va mantenir a Europa, malgrat la crisi religiosa dels segles XVI i XVII generada per la reforma protestant.

Al segle XVI la unitat del cristianisme es va fragmentar de forma irremeiable. Molts països germànics van trencar els lligams espirituals que els unien amb

Roma i amb els pobles llatins. La unitat espiritual dels europeus es va fragmentar. Resulta però molt curiós i molt interessant observar que simultàniament a aquesta fragmentació religiosa, es generava des de la Mediterrània un poderós moviment cultural que tornaria a unificar tots els europeus malgrat les seves diferències religioses. Era l'humanisme renaixentista.

El renaixement va permetre la recuperació de bastants valors i coneixements de l'època clàssica que el cristianisme o l'època medieval, tot mantenint la continuïtat, havien refusat o ignorat. Altra vegada es tornava a les arrels de la cultura europea per nodrir-se en les seves fonts. No és sorprenent que aquest moviment renovador i vitalitzador es generés a Itàlia, perquè en aquest país, a més d'haver-se mantingut més be l'herència grec-llatina, existien dues condicions històric-culturals molt importants que no es produïen en cap altre lloc d'Europa: Per una banda la pluralitat, la riquesa i la vitalitat de les ciutats lliures d'Itàlia, creava un clima cultural molt semblant al que va existir en l'època hel·lènica. Les ciutats italianes eren llavors les més fortes i riques del continent. Els seus dirigents assajaven nous sistemes de govern. Els artistes i els escriptors redescobrien els models antics. Els poderosos mecenes recolzaven les obres de creació. Els erudits van poder investigar amb profunditat els fons històrics. Per altra banda, Itàlia, i molt especialment Venècia, estava des de feia segles molt relacionada amb Grècia. Venècia i Gènova dominaven amb les seves flotes els mars hel·lènics i algunes de les seves illes. Una dinastia florentina governava en Atenes. Tota aquesta presència itàlica, que venia

dels segles medievals, tindrà un significat especial quan Constantinoble caurà en mans dels turcs, perquè llavors es produirà un important exili de personalitats bizantines que a través de Creta arribaran a Itàlia introduint allí coneixements, influències i creacions, molt enriquidores, provinents directament de la tradició hel·lènic-bizantina que actuaran després a Europa com un autèntic ferment cultural.

Tot això explica que Itàlia es convertís novament en el període renaixentista en una important plataforma de unificació cultural d'Europa. L'humanisme seria un moviment que saltaria pel damunt de les diferències religioses creades per la reforma protestant. Les diverses onades d'aquest moviment van recórrer tots els països europeus. A la tradició humanista no tan sols pertanyen homes com el nostre Joan Lluís Vives, l'holandès Erasme de Rotterdam o l'anglès Tomàs Moro, sinó altres posteriors que foren importants pensadors o científics com Galileu, Bacon, Huyghens, Newton, Copèrnic, Keppler, Leibnitz, i tants d'altres. Resulta molt simptomàtic de la unitat cultural creada per l'humanisme, el cas del gran pedagog txec Jan Amos Komensky, que era bisbe d'una secta protestant, però que es feu famós a tota Europa escrivint els seus llibres pedagògics en llatí, signats amb el seu nom llatinitzat de "Comenius"

El llatí i el grec, convivint amb les diferents llengües nacionals, continuaran representant un important paper en la cultura europea. No és estrany doncs que en una ciutat tan nòrdica com Lübeck, la famí-

lia Mann fes en el segle XVIII una inscripció llatina en la seva casa. En aquell mateix segle en una altra ciutat alemanya, a Mainz, es va fer la millor edició que s'hagi fet mai en cap lloc del mon de les obres del nostre gran escriptor medieval Ramon Llull. A Mainz , l'alemany Salzinger va publicar en llengua llatina vuit grossos volums, tipus foli, amb les obres del pensador mallorquí. Si l'edició es va fer en llatí és perquè a Alemanya hi havia llavors molta gent que entenia aquesta llengua. Al segle passat els diputats del parlament hongarès encara feien les seves intervencions en llengua llatina a Budapest. En moltes universitats europees el llatí, el grec i els estudis clàssics, han tingut una enorme importància educativa. Fins gairebé el segle passat, el llatí fou la llengua universitària d'Europa i fins fa poques dècades fou la llengua litúrgica de església catòlica.

Ara, la potenciació de les llengües modernes ha marginat el coneixement i divulgació de les llengües clàssiques, però malgrat això, tant el llatí com el grec han deixat una impressionant herència cultural que està present en totes les llengües europees. Sense parlar de les llengües neollatines com la nostra i les altres, que son filles directes del llatí, o el demòtic que és fill del grec antic, s'ha de dir que l'herència grec-llatina en les llengües europees és enorme. A l'anglès, per exemple, que és una llengua d'origen germànic, es calcula que el cinquanta per cent del seu vocabulari prové del llatí, directament o a través del francès o d'altres vies. La influència llatina ha creat moltes vegades una duplicitat de vocabulari. Moltes paraules angleses tenen una forma doble per

a un mateix significat: una d'origen germànic i una altra d'origen llatí. Això passa, entre moltíssimes altres, en les següents parelles de sinònims: dementia - madness; identical - same; incredulity - unbelieving; legible - readable; ingenious - cleverness; saint - holy, royal - kingly, profound- deep, commence - beguin; intelligible - understandable; to construct - to build; liberty - freedom. Altres moltíssimes paraules deriven simplement del llatí sense tenir equivalent germànic. Això passa en els següents exemples: adventure, decrease, desk, order, eagle, pound, power, pray, prefer, quiet, o Sire. Fins i tot, de vegades trobem dues paraules sinònimes que son d'origen llatí. Així passa amb les paraules "flexible" i "pliant" Només cal que agafeu un diccionari etimològic per veure la transcendència que el llatí i el francès han tingut en la conformació de l'anglès modern. L'anglès, en una considerable proporció, és una llengua híbrida, germànic-romànica.

Amb l'alemany la influència ja no és tan forta, però fins i tot en una llengua tan germànica com aquesta, hi ha considerable presència llatina. Segons una publicació especialitzada. En el vell alemany, un 3 per cent del vocabulari, provenia directament del llatí, sense gairebé canvis de forma. Així per exemple les paraules alemanyes Rose, Petersilie, Tinte, Zelle, Tempel, es deriven de les llatines rosa, petrosilium, tincta, cella, templum Un altre 10 per cent procedia també del llatí peró amb modificacions considerables en la forma. Així per exemple, les paraules alemanyes Meister, Münster, Pilger, Bischof, Zwiebel, es deriven de les llatines magister, monasterium, pe-

legrinus, episcopus, cipolla. Finalment un altre 20 per cent son paraules de tipus germànic però que la seva forma ha estat influïda per imitació de la corresponent paraula llatina. Això passa amb paraules com Halbinsel o Mitleid que han estat influïdes per les paraules llatines paeninsula i compassió. Dintre d'aquest grup hi ha moltes paraules alemanyes que han agafat nous significats per influència llatina. Tot plegat, el 33 per cent del vocabulari alemany antic ha estat influït directament o indirecta per la llengua llatina.

De forma semblant a l'alemany, en altres llengües europees, com el neerlandès, el danès, el suec, el noruec o el frisi es podrien trobar també influències llatines molt importants. Molts segles d'unitat religiosa, d'unitat educativa en les universitats i en les escoles catedralícies i de moviments culturals comuns, vehiculats en llengua llatina, han deixat una petjada molt forta en totes les llengües d'Europa.

Si a més d'aquestes influències antigues que el llatí i el grec van tenir sobre moltes llengües europees afegim els nombrosos neologismes de caràcter científic i tècnic d'arrel grec-llatina que s'han introduït en totes les llengües modernes en els darrers segles, llavors la presència clàssica en les llengües actuals encara es multiplica considerablement. Per fer-se una idea del tema, i a tall d'exemple en una llengua molt pròxima a la nostra, tan sols direm que en el "Diccionario Etimológico de Helenismos Españoles" realitzat per Crisostomo Eseverri Hualde, editat a Burgos l'any 1988 per Ediciones Aldecoa, es recullen més de

17.000 paraules espanyoles derivades del grec. No totes aquestes paraules son neologismes, algunes es van incorporar primer al llatí i des d'allí van passar al castellà original o be es van introduir directament en el castellà. En qualsevol cas, la xifra resulta impressionant i dona una bona idea de la formidable importància que han tingut les llengües clàssiques en la formació de les llengües modernes. L' herència lingüística de la cultura grec- llatina continua plena de vida en la nostra llengua habitual. Per detectar la vigència i continuïtat de la cultura europea, aquesta vigència és un fet que no hem d'oblidar mai. L'antiguitat clàssica està plena de vida en la nostra parla quotidiana.

MODELS LITERARIS

En els diversos viatges que he fet per la península i per les illes gregues he vist molts monuments i restes històriques de l'època clàssica. Un, que m'ha suggestionat sempre, ha estat el teatre d'Epidauros. Aquest monument, que va tenir una capacitat per 24.000 espectadors i té una acústica que encara ara no ha estat superada, es pot considerar, juntament amb els més de 60 construccions semblants que van existir en l'antiguitat per l'àrea hel·lènica, com la matriu que va generar l'art escènic europeu. El teatre d'Epidauros està situat prop d'un bosc de pins en el que es mantenen les restes d'un antic asclipeu, es a dir, una mena de santuari, hospital o balneari que els antics grecs dedicaven a Asclepi, el metge que,

segons la mitologia, fou fill d'Apol·lo. Està doncs situat en un lloc de condicions naturals molt saludables i també molt agradables. El teatre d'Epidauros és el més ben conservat de tots els d'aquella època. Pausànies va dir que el seu constructor fou Policlet el gran escultor de l'època clàssica. Les seves condicions acústiques son tan bones que si encenem un llumí en l'escenari, un espectador segut en la fila 21 de la càvea, pot sentir perfectament el soroll. Això fa pensar en les grans concentracions de persones que venien de tot arreu per assistir a les obres teatrals que allí es feien. Fins i tot en el nostre temps, des de fa prop de cinquanta anys, el teatre ha reprès l'antiga tradició hel·lènica i cada any a l'estiu, en un festival al que assisteixen moltes desenes de milers de persones, la companyia del Teatre Nacional de Grècia i altres companyies internacionals representen més de sis tragèdies. Epidauros és com la catedral mundial del teatre i el somni de tot gran actor és representar una obra en el seu escenari.

Visitant aquest teatre clàssic d'Epidauros, assistint a algunes de les seves magnífiques representacions estivals o visitant altres monuments semblants com el teatre de Dionisi Eleuteri d'Atenes, el de Corint o el d'Efes, es percep el geni creatiu de la cultura clàssica que entre aquestes pedres històriques va generar algunes de les millors tradicions literàries d'Europa. **El drama, la tragèdia i la comèdia son creacions gregues. Creacions que en l'Atenes democràtica de Pericles van tenir un gran impuls i projecció popular.** En Atenes les obres teatrals formaven part del culte a Bac. La forma de representar-les era la del

"agon" és a dir la competició. Es feia un concurs en el que participaven nombrosos poetes. Eren elegits tres. Cascun d'ells havia de presentar tres tragèdies i una peça satírica. El poble que assistia en gran massa a les representacions era el que elegia de forma inapel·lable el guanyador de la competició.

Els actors utilitzaven màscares i estaven acompanyats pel cor. La relació dinàmica en l'escenari entre els actors i el cor reflectia la relació entre l'individu i la societat El drama va sortir per evolució del cant coral dòric i la lírica coral havia produït grans figures com Píndar o Simónides. Després, la trilogia canònica dels grans tràgics grecs: Esquil, Sòfocles i Eurípides o els comediògrafs com Aristòfanes o Menandre varen crear obres que dos mil·lennis i mig més tard encara suggestionen la imaginació dels europeus. La tradició teatral grega, continuada pels romans, Terenci, Plaute i altres, va influir en algunes manifestacions medievals i ha alimentat prolíficament moltes creacions literàries i escèniques dels Europeus en els diferents renaixements que ha viscut la cultura clàssica en la història d'Europa. No és doncs sorprenent que la seva influència es pugui detectar perfectament en autors dels segles XVI i XVII com Shakespeare, Calderón i Racine, en autors que van viure en els segles XVIII i XIX com Boileau, Goethe i Schiller o en autors del nostre segle com Claudel, O'Neill, Eliot o els "existencialistes " francesos dels anys quaranta i cinquanta.

Un exemple, entre molts altres possibles, de la influència i la suggestió que el teatre clàssic ha tingut en els autors europeus el tenim en l'obra d' Esquil "Pro-

meteu encadenat".En la que el gran tràgic grec tracta el mite de l'heroi que es rebel·la contra la tirania de Zeus. Aquest tema fou interpretat per Tertulià en els primers segles del cristianisme com una representació de Crist que es sacrificava per redimir la humanitat. Calderón de la Barca va escriure una obra titulada "La estàtua de Prometeu", mentre Francis Bacon a finals del segle XVII veurà en aquest personatge un defensor de la llibertat de pensament. En canvi Goethe considera el model d'Esquil com una representació de l'home creador. En la seva obra "Prometheus" escrita l'any 1773, una obra inacabada molt breu que consta de dos actes molt curts, el personatge representa un artista, un escultor que fa estàtues de fang completament inanimades, però que amb l'ajut de Minerva, la deessa de la saviesa, la ment universal, la Musa de l'artista, aconsegueix donar vida a les seves criatures. Casi mig segle després del gran escriptor alemany, en plena època romàntica, un inconformista i original poeta anglès, Shelley, tractaria aquest tema en un excel·lent drama líric: "Prometheus Unbound" "Prometeu alliberat" que representa un autèntic cant a la llibertat humana i un model de la més alta perfecció de naturalesa moral i intel·lectual. Tal com diu en el prefaci d'aquesta obra: "The highest perfection of moral and intellectual nature". Pensament que en el nostre segle serà plenament compartit per Yeats, el més gran poeta de la llengua anglesa del segle XX, el qual donarà un caràcter sagrat d'abast mundial a aquesta obra "the sacred books of the world". A França, grans escriptors com Camús i Guide, han tractat aquest tema. El primer en les seves obres "Prométhée aux Enfers" i "L'homme révolté" i el segon en la seva obra "Prométhée mal enchaîné". Tot això son

simples mostres de les moltes ressonàncies que el gran tràgic grec aconseguia, després de segles i mil·lennis en diverses literatures europees. Fins i tot en la nostra literatura hi ha manifestacions d'aquesta influència en la tragèdia en un acte titulada "El nou Prometeu encadenat", escrita per Eugeni d'Ors l'any 1920, arran del seu conflicte amb Puig i Cadafalch i la seva destitució del càrrec de Director General d'Instrucció Pública de la Mancomunitat. En aquesta tragèdia Xènius s'identifica amb el personatge d'Esquil presentant-se com un treballador intel·lectual enfrontat amb la nova tirania. Així dirà: "Jo, el Treballador, que he salvat per a sempre la raça dels homes de fer-se pols sota el trepig de la nova tirania..."

Igual com hem fet el seguiment de la influència d'aquesta obra d'Esquil en la literatura europea , podríem fer també el seguiment d'altres de les seves obres que han tingut moltes repercussions posteriors, tal és el cas del seu "Agamèmnon" o de les obres del cicle de Tebas o de Troia. De la mateixa manera la influència dels altres dos grans tràgics grecs, Sòfocles i Eurípides, fou igual o superior a la que hem esmentat. Aquests grans autors i els altres que van seguir com Filemó, Dífil, Demófil i Menandre enquadrats en l'anomenada comèdia nova àtica del segle IV abans de Crist, varen tenir una considerable importància en la formació de la tradició teatral europea. Aquest darrer grup especialment la van tenir perquè en molts aspectes van servir de model i de transmissió cultural als autors romans. Sense la seva influència directa o indirecta no s'explicarien les obres del llatins Livi Andrònic, Nevi, Enni i sobre tot

de Plaute i Terenci. Aquests dos autors darrers varen tenir després gran influència posterior a Europa especialment a partir del Renaixement. El seu model fou molt important en la creació de la comèdia europea. Mentre a Itàlia autors com Ariost, Maquiavel i altres s'inspiraven en Plaute a França van tenir més preferència per Terenci. Els anglesos en canvi sempre van sentir predilecció per Plaute. Però en aquests països, igual que a Espanya o Alemanya, l'obra dels antics fou àmpliament coneguda i seguida.

De la mateixa manera que el teatre grec llatí va influir en la tradició escènica europea, igualment altres manifestacions literàries clàssiques han mantingut una influència que a través dels segles ha arribat fins al nostre temps. La lírica grega, per exemple, ha servit de model per a moltíssims poetes europeus. A través de la llengua grega, del llatí o de les nombroses traduccions la lírica europea ha tingut uns exemples de senzillesa, elegància, humanisme i realitat molt enriquidors i prolífics que durant segles han captivat la imaginació dels nostres escriptors. Des d' els anomenats "Himnes Homèrics" una de les primeres manifestacions líriques de l'època antiga que tan van entusiasmar a Goethe, fins a Teòcrit que va crear la poesia bucòlica, hi ha una extraordinària successió d'autors clàssics amb grans repercussions en la cultura europea . No cal parlar d'Homer del que Leopardi, el gran poeta italià, va dir "Tot s'ha perfeccionat des d'Homer fins a nosaltres, menys la poesia" Aquest autor sempre ha suggestionat la imaginació dels escriptors europeus, fins al punt que una de les novel·les més representatives del nostre segle "Ulysses " de James Joyce porta el nom i la trajectòria simbòlica d'un dels seus personatges.

Però son molts els autors antics amb gran influència posterior en la cultura europea. Entre altres esmentarem a Safo la gran poetessa de Lesbos que va influir en Ovidi el qual va recollir i va transmetre les llegendes creades en torn de la seva persona. Pintors com Rafael la van representar en algún dels seus quadres i poetes com Ronsard o Chenier la van imitar en les seves obres. Leopardi la va convertir en símbol de la desesperació amorosa. Autors com Grillparcer o Kleist varen escriure tragèdies basades en la seva vida. En la literatura anglesa les imitacions de la mètrica sàfica van començar al segle XVI i des de llavors autors com Sidney, Tennyson, Swinburne, Pound o Eliot han reflectit diverses influències en les seves obres. Alceu, el poeta grec amic de Safo va influir en Horaci, el gran líric romà, i a través d'ell en molts autors europeus posteriors. També Anacreont que va escriure mig segle després d'Alceu, les seves originals anacreòntiques, composicions alegres i vitals en les que cantava l'amor i els banquets i en les que no es parlava mai ni de la guerra ni de la política, va tenir a partir del Renaixement molts imitadors europeus. El mateix va passar amb Píndar, el gran cantor dels atletes olímpics, considerat pels antics grecs com el seu millor poeta líric, el qual va servir de model a molts poetes europeus especialment anglesos i alemanys, entre els que destaquen Cowley, Dryden, Pope, Congrave, Shelley, Hopkins, Goethe i Schiller.

Comentari apart mereix la gran influència que varen tenir en la literatura europea els dos grans autors romans Virgil i Horaci. Els dos eren contemporanis i amics i van viure en l'època d'August, els interessos polítics del qual van servir. Virgili en la seva obra

l'Eneida s'inspira molt directament en la tradició homèrica i crea una epopeia romana equivalent a la del gran poeta hel·lènic. El seu prestigi fou enorme. En el segle IV Donatus i Servius van fer importants comentaris de les seves obres que es van convertir en llibres de text. Durant l'Edat Mitjana alguns veien Virgil com una mena de profeta de Crist i se'l considerava "anima naturaliter christiana". Dante Alighieri el gran poeta italià va sentir gran predilecció per la seva obra fins al punt de fer-lo el seu guia en la visita al purgatori i al infern en la seva "Divina Commedia" atès que Virgil estava considerat com un símbol de la saviesa humana. El seu prestigi fou també enorme fins al segle XVIII, llavors, quan a Alemanya es varen conèixer millor i més directament les obres d'Homer, la fama del poeta romà es va ressentir perquè molts van veure en ell un imitador del poeta grec. Així i tot Schiller va sentir sempre un gran afecte per la seva obra i va traduir a l'alemany el segon llibre de l'Eneida. Des de fa uns vuitanta anys en Alemanya i en altres llocs s'ha produït novament una gran revalorització de la seva obra que es veu com una representació genuïnament romana amb influències hellèniques. Per altra banda Virgil, seguint la tradició creada pel grec Teocrit de Siracusa, va donar un gran impuls i una gran projecció a la poesia pastoral. Les seves "Eglogues" o "Bucòliques" donaran força a un gènere pastoral amb enorme incidència en la literatura europea a partir del Renaixement. Com a simples mostres, entre moltes altres, de la seva influència bucòlica posterior, es poden citar el "Lycidas" de Milton, l"Adonais" de Shelley, l"Arcàdia " de Sannazzaro, la "Diana " de Montmayor, l'Aminta" de Tasso, la

“Gelatea” de Cervantes i la “Galatea “ de Góngora. A través d’aquestes obres i de les “Georgiques”, Virgili ha estat un dels autors antics més influents en la literatura europea . També el seu contemporani i amic Horaci amb les seves Odes i Epodes ha esta un model molt imitat i conegut especialment a partir del Renaixement.

Tota la literatura europea ha rebut una enorme herència de l’època clàssica. Aquesta herència constitueix una mena de tronc comú en el que s’han inserit altres creacions originals. Tots els grans autors de la literatura europea han reflectit en la seva obra la presència d’aquesta gran tradició clàssica. El gran poema nacional dels portuguesos “Os Lusíadas” l’epopeia dels lusitans escrita per Luís de Camoes és filla directa d’Homer i de Virgil, igualment “l’Atlàntida “ de Verdaguer, i “L’Ovidi enamorat “ de Bernat Metge, tenen arrels clàssiques, com la major part dels autors espanyols, francesos, italians, alemanys o anglesos a partir del Renaixement. Figures tan emblemàtiques en la literatura europea com Cervantes, Shakespeare, Dante, Racine o Goethe, entre molts altres, no s’haurien produït sense el substrat de la tradició cultural heretada de l’època antiga.

L’HERÈNCIA ARTÍSTICA

Si abans parlàvem de la formidable herència filològica que hem rebut de l’època clàssica, igualment podem parlar ara de la no menys formidable herència

artística que també hem rebut del mateix origen. Els europeus no som plenament conscients de que les manifestacions de l'art clàssic ens envolten per tot arreu i, fins i tot, podem trobar-les en els llocs més insospitats i allunyats. No es tracta de monuments o relíquies històriques del passat més remot, de les que existeixen moltíssimes a tot arreu,, es tracta també, de realitzacions relativament recents, creades per artistes d'aquests darrers segles o, fins i tot, del nostre temps. A propòsit d'això us parlaré d' una sorpresa considerable que he tingut visitant no fa gaire Finlàndia. Coneixeu aquest país escandinau? L'heu visitat mai? Per moltes raons és un país força interessant, molt digne d'estudiar-se. Jo el vaig conèixer no fa gaire, quan vaig anar a fer recerques en el seu sistema educatiu. D'entrada la visió geogràfica que rep el viatger que arriba volant des de Dinamarca, pel damunt del mar Bàltic, resulta impressionant. Els milers d'illes que sembren el mar, formen una imatge singular, tan sols comparable a la que ofereixen els milers de llacs, alternant amb boscos, a l'interior del país. Els llacs cobreixen més del 10 per cent del territori i els boscos més del 60 per cent Una part extensa del país està situada dintre del cercle polar àrtic. Allí estem en un dels extrems d'Europa. Ben a prop de la frontera àrtica del continent.

En un poble com aquest, tan allunyat i amb una geografia tan original, em va resultar sorprenent i al mateix temps força simpàtic, descobrir que Hèlsinki, la capital, tenia un nucli de construccions neoclàssiques que deu estar entre els més densos d'Europa.. La plaça del senat, està flanquejada per un magnífic